

ԹԱՄԱՐԱ ԹՈՎԱՄԱՅԱՆ, ՎԱՆՈՒՇԻ ԲԱՂՄԱՆՅԱՆ,
ԴԱՎԻԹ ՍԱՄՎԵԼՅԱՆ, ՆՇԱՆ ԱԲԱՍՅԱՆ

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

7

*Դասագրքի բովանդակությունը լրացնող
այլ ուսումնական նյութեր*

Զապել Եսայան

Երևան 2023

ԶԱՊԵԼ ԵՍԱՅԱՆ (1878-1943)

Զապել Եսայեանի գործն ընդարձակ է, քան ամբողջ արդիւնքը մեր բոլոր կին գրողներուն:

Հակոբ Օշական

- Կենսագրական տեղեկություններ
- Ժամանակակիցները՝ Զապել Եսայեանի մասին
- Գրական ժանր. վեպ (ինքնակենսագրական վեպ)
- «Սիլիհտարի պարտէզները»
- Լրացուցիչ նյութեր

Զապել Եսայեանը 20-րդ դարի հայ գրականության ամենավառ գրողներից է, ազգային-հասարակական գործիչ և մարդու իրավունքների պաշտպան, իր ժամանակի ամենակրթված և ազատամիտ անհատականություններից մեկը: Նա 19-րդ դ. վերջում Օսմանյան կայսրությունում բնակվող եզակի կանանցից էր, որ արտերկրում ստացել է բարձրագույն կրթություն: Կիլիկիայի (1909 թ.) և 1915 թ. ցեղասպանության առաջին վկայագիրներից է:

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Զապել Եսայանը (Հովհաննիսյան) ծնվել և մեծացել է 1878 թ. Կ. Պոլսի Սկյուտար թաղամասի «Սիլիհտարի պարտեզներ» կոչվող թաղում: Նախնական կրթությունը ստացել է մասնավոր դպրոցում, ապա Սկյուտարի «Սուրբ Խաչ» վարժարանում: Այնուհետև ուղղորդմամբ տեղափոխվել է Սորբոն և հաճախել տեղի ֆրանսիական քոլեջի գրականության դասերին: Այդ տարիներին է նա հանդիպում իր ապագա ամուսնուն՝ նկարիչ Տիգրան Եսայանին: Հայտնի է, որ նրանք ունեցել են երկու զավակ: Փարիզում Զապելը մտերմանում է հայ մտավորականների մի լայն շրջանակի հետ՝ Արշակ Չոպանյան, Էդգար Շահին, Սիամանթո և ուրիշներ, որոնք մեծ դեր են խաղում նրա՝ որպես մարդու և մտավորականի ձևավորման գործում: Փարիզում Զ. Եսայանի կյանքն ապահովված էր: Ուներ և՛ աշխատանք, և՛ ընկերական շրջապատ: Թվում էր, թե նրա ընտանիքը երջանիկ էր, սակայն 1902 թ. թողեցին ամեն բան և վերադարձան Կ. Պոլիս:

1909 թ. հայ մտավորականների հետ Զապել Եսայանն այցելում է Կիլիկիա, մասնավորապես՝ Ադանա, որտեղ տեղի էին ունեցել հայերի ջարդեր: Այդ այցից հետո էր, որ նա սկսեց անդադար հողավածներ գրել ժամանակի հայտնի պարբերականներում՝ փորձելով աշխարհի ուշադրությունը հրավիրել հայ ժողովրդի ճակատագրի վրա, ցույց տալ, թե ինչ է իրականացվում հայ ազգի հանդեպ: Այս շրջանի ծանր տպավորությունները Զապելը ներկայացնում է իր «Աւերակներու մէջ» գրքում, որը հրատարակվում է Կ.

Պոլսում 1911 թ.:

1915 թ. նա կարողացավ փրկվել երիտթուրքերի հալածանքներից և ապաստանեց Բուլղարիայում: Որոշ ժամանակ թաքնվում էր այնտեղ, իսկ 1916 թ. գալիս է Կովկաս և սկսում ծավալել գրական ու հասարակական լայն գործունեություն: Նա ցանկանում էր աշխարհի ուշադրությունը հրավի-

2. Եսայանի մորեղբոր տունը «Սիլիհտարի պարտեզներ» թաղամասում, որտեղ ապրել է ինքը՝ Զ. Եսայանը:

րել, մասնավորապես, բարբարոս թշնամու թիրախում հայտնված հայ կանանց խնդիրների վրա:

Հայոց Մեծ եղեռնի տարիներին Միջին Արևելքի երկրներում Զապել Եսայանը կազմակերպել է հայ տարագիրների և որբերի հավաքման, նրանց խնամքի ու տեղափոխման գործը: Այդ շրջանում էլ նա գրել է «Վերջին բաժակը» (Փարիզ, 1916 թ.), «Հոգիս արքայալ» (Վիեննա, 1922 թ.) վիպակները, որոնցում իր վճռական բողոքն է արտահայտել հայոց ազգային մեծ ողբերգության առիթով:

Պահպանվել է 1943 թ. Զապելի ուղարկած վերջին նամակը Բաքվի բանտից: Թե այնուհետ ինչ ձևակառուցի է ունեցել նա, մինչ օրս ոչ ոքի հայտնի չէ: Ասում են՝ կան մահացել է բանտում, կան սպանվել այնտեղից տեղափոխվելիս:

Զապել Եսայանն իր մանկության տարիների Կ. Պոլսի մասին հուշերը ներկայացնում է «Սիլիհտարի պարտեզներ» ինքնակենսագրական վեպում: Ինքնակենսագրական վեպի ժանրով ստեղծագործելն այդ տարիներին նորություն էր համարվում, և Զ. Եսայանն այդ ժանրով ստեղծագործող առաջին գրողներից է:

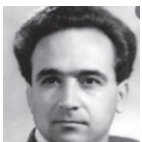

ԺԱՄԱՆԱԿԱՎԿԻՑՆԵՐԸ` ԶԱՊԵԼ ԵՍԱՅԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

Զապել Եսայանը հավատում էր, որ գրականությունը ոչ թե զարդարանք, այլ սոցիալական հավասարության համար պայքարելու միջոց է: Մասնավորապես «Աւերակների մէջ»-ի հիմնական ուղերձը հանուն ճշմարտության և մարդու իրավունքների համարձակ գործելն է: Զապել Եսայանը առաջին հայ գրողներից էր, որոնք հայրուկ ուշադրություն դարձրին կոլոտրաձների ժամանակ կանանց չարչարանքներին: Նա ձայն փոխեց վերապրած կանանց՝ մի բան, որ նախկինում երբևէ չէր արվել... Եսայանի խոսքերը մարգարեական էին և օգնում են մեզ ուշադրություն դարձնել ցեղասպանական գործընթացի ժամանակ անմեղ կանանց և երեխաների փանջանքներին:

Զուդիթ Սարյան

Հնքոյր վազք էր Զապել Եսայանի կյանքը, բայց նա երբեք հևասպառ չընկավ կես ճանապարհին: Անկոխ բարձունքների ձգտող նրա անհապաղանությունը գրական և հասարակական պայքարի թե՛ժ հնոցում էր կաղապարվել:

Սևակ Արզումանյան

Զապել Եսայանն այն եզակի հեղինակներից է, որոնք չեն ապաստանել պատմության խորքերում, այրվել են ժամանակի հեղ, ժամանակի համար: Շուրջ չորս տասնամյակ սրտեղծագործելով՝ նա թողեց գեղարվեստական ինքնատիպ արժեքներ, որոնք մեր ժողովրդի մի ամբողջ հարվածի կյանքի փարեգրությունն են, հանկերգը ազգային ողբերգության և հույսի:

Սեյրան Գրիգորյան

ԱՍՓՈՓԻՉ ՀԱՐՑԵՐ

1. Որտեղ և երբ է ծնվել Զապել Եսայանը:
2. Ինչ ճանապարհ է անցել Զ. Եսայան կինը և գրողը:
3. Թվարկիր նրա հայտնի երկերը:
4. Ինչի՞ զոհ է դառնում գրողը:

ԱՈՍՁԱԴՐԱՆՔՆԵՐ ԵՎ ՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Ներկայացրո՛ւ Զ. Եսայանի կենսագրության կարևոր իրադարձությունները արտացոլող սահիկաշար:
2. Ամփոփելով Զ. Եսայանի մասին ժամանակակիցների կարծիքները՝ ներկայացրո՛ւ նրա կերպարը:, կազմիր հեղինակի գրական դիմանկարը:
3. Ներկայացրո՛ւ ինքնակենսագրական վեպի ժանրային առանձնահատկությունները:

ՍԻԼԻՇՏԱՐԻ ՊԱՐՏԵԳՆԵՐԸ

1

Ծնած եմ 1878-ին, Փետրուար 4-5-ի առաւօտեան դէմ, Կ. Պոլիս, Սկիւտար, Սիլիհտարի պարտէզներ կոչուած թաղին մէջ:

Այդ նոյն գիշերը ռուս բանակը հասեր էր Սան Սթեֆանո: Մայրս կը պատմէր, որ ինքը երկունքի ցաւերու մէջ էր, երբ Փետրուար 4-ի երեկոյին, մունետիկներ թաղերէն անցնելով գոչեցին.

– Թնդանօթներ պիտի արձակուին, մի վախնաք:

Անտարակոյս կառավարութիւնը կարծեր էր, որ ռուսները պիտի ոմբակոծեն մայրաքաղաքը:

Մայրս կը պատմէր, որ այդ օրը ձիւնի բուռն փոթորիկ մը բարձրացաւ և որ տևեց ամբողջ գիշերը: Մարդիկ տուներէն դուրս չէին կրնար ելլել, շնչասպառ կ'ըլլային: Յոյն դայեակը, որ մայրս կը խնամէր, Գատըգիւղ կը բնակէր: Ոչ մէկ կառապան **կը յօժարէր** ձիերը լծել կառքին: Երանիկ մօրաքոյրս կ'աւելցնէր, որ ամէն բանի վրայ հայրս տունը չէր և Տիգրան մօրեղբայրս տուն եկեր էր գինով վիճակի մէջ՝ «մէկ պատը ինծի, մէկ պատը քեզի...». և կէս ժամ տևեր էր, մինչև յաջողեր էին հասկցնել անոր, որ պէտք էր ձար մը գտնել, յոյն դայեակը բերել Գատըգիւղէն:

Տիգրան մօրեղբայրս նետուեր էր փողոց, անցեր էր Հայտար Փաշայի գերեզմանոցէն և քանի մը անգամ ճամբան կորսնցնելով, ձիւնի փոթորիկին կուրծք տալով՝ վերջապէս հասեր էր Գատըգիւղ, յոյն դայեակը հաներ էր անկողինէն և թևէն բռնած քէր բերեր էր Սկիւտար:

Մայրս կը պատմէր նաև, որ կէս գիշերը անց, յոյն դայեակը և հայրս կրակարանին շուրջ նստած, սպասելով երեխայի ծննդեան՝ բուռն վիճաբանութեան բռնուեր էին իրարու հետ: Դայեակը այն յոյսը կը սնուցանէր, որ երբ ռուսները գրաւեն մայրաքաղաքը, «քրիստոնէաները պիտի ազատագրուին», մինչ հայրս որևէ լաւ բան չէր սպասեր ռուս բանակի յաջողութենէն:

Ես ծներ եմ վտիտ և վատուժ: Տիգրան մօրեղբայրս, նորածինը տեսնելով, գոչեր է.

– Աս ալ **չոճո՛ւյս** է, պէ՛... կարծես քիչ մը փրփուր է. մեղք քաշած նեղութեանս...:

Մինչև ութ–ինը տարեկանս Տիգրան մօրեղբայրս դեռ ինձ կ’անուանէր փրփուր:

Արդարև, մինչև այդ տարիքները եղած եմ շատ տկար, ենթակայ ամէն տեսակ մանկական հիւանդութիւններու և շարունակ տատանուեր եմ մահու և կենաց մէջ:

ՄԵՐ ՏՈՒՆԸ

Մեր բազմանդամ ընտանիքը բաղկացած էր զանազան խաւերէ սերած մարդոցմէ, որոնք եկեր միացեր էին մէկ յարկի տակ: Այդ ժամանակները նման կացութիւնը տարօրինակ երևոյթ չէր Կ. Պոլսոյ մէջ:

Մօրենական մեծ մայրս սերած էր պալաթցի հին ընտանիքէ. հայրը շնորհագուրկ պաշտօնատար էր: Տան մէջ ամէնքը, ինչպէս և ազգականները և ծանօթները *տրուտու* կ’ըսէին մեծ մօրս: Ան հպարտ և տխուր կին էր: Գրեկ–կարդալ չէր գիտեր, բայց կը խօսէր մաքուր հայերէն և ընտրովի բառերով թրքերէն: Բարձրահասակ էր և **սէգ** կեցուածք ունէր: Կ’ըսէին թէ շատ գեղեցիկ եղած էր: Ես զինքը ճանչցած եմ միշտ սևազգեստ, տխուր, սև աչքերով, որոնք իր մատունքի պէս ձերմկած և խորշումած դէմքին վրայ կը կայծկլտային շատ բան տեսած և խորիմաց կնոջ յատուկ իմացականութեամբ: Մեծ մայրս կարծես անյաղթելի արհամարհանք ունէր ամէն բանի համար և ամենուն նկատմամբ, նոյնիսկ իրմէ ծնած զաւակներուն նկատմամբ. այդ արհամարհանքը զինքը կը դարձնէր անժպիտ և սակաւախօս: Մեծ մայրիկս ինքզինքին հարկադրած խիստ վարքագծին մէջ զինադադար կ’ունենար միայն հայրիկիս վերաբերմամբ, որուն հանդէպ ունէր յարգանք և սէր: Ան կը սիրէր նաև իր զաւակները, մանաւանդ **մանչ**երը, ցաւագին, տանջալի սիրով մը, որ իրեն թոյլ չէր տար ներողամիտ ըլլալ:

Իրողութիւնը այն է, որ երբեք չթուլացող հետևողականութեամբ մեծ մայրս իր բազմաչարչար կեանքի ընթացքին պահպաներ էր. սովորութիւններ, աւանդութիւններ՝ համապատասխան իր զաւակներու կենցաղին, իր նիւթական կացութեան, և այդ բոլորը կը դառնային տառապանքի աղբիւրներ:

Տասնըջորս տարեկանին զինքը ամուսնացուցեր էին աճապարան-քով, «առանց ետև-առաջ նայելու», Շիրին օղլու Յակոբի հետ, գեղեցկադէմ երիտասարդ մը, արհեստով կառապան, որ միջնորդ կին մը ճարեր էր Սկիւտարէն:

Ահա թէ ինչ պատահեր էր:

Այն ժամանակ, **ենիչէրիները** ահ ու սարսափի մէջ կը պահէին մայրաքաղաքի ազգաբնակչութիւնը: Ենիչէրիները մասնաւորաբար սանձարձակ էին Սթամպուլի և Ոսկեղջիւրի յունական թաղերուն մէջ: Մեծ մօրս ընտանիքը արդէն իսկ իրենց ազդեցութիւնը կորսնցուցած **տէով-լէթ տիւշկինի**, և հետևաբար անպաշտպան ընտանիք, իրենց աղջիկը՝ Լուսիկը, մինչև տասնըջորս տարեկան հասակը պահեր են տանը՝ չորս պատերուն մէջ, որովհետև վախցեր են, որ որևէ ենիչէրի ուշադրութիւն կը դարձնէ անոր: Բայց ժամանակի սովորութեան համեմատ պէտք էր որ **արքունքի հասած** աղջիկը առաջին անգամ դուրս գար եկեղեցի երթալու և հաղորդութիւն առնելու համար: Մեծ մայրս կը պատմէր, որ այն ժամանակ կիները դուրս չէին ելլեր տունէն, իսկ տղամարդիկ, ամէն առաւօտ գործի երթալու համար, դռան սեմին վրայ կանգ կ'առնէին, կը խաչակնքէին և տնեցիներուն հետ «**հեղալամիշ**» **կ'ըլլային**, որովհետև վստահ չէին, որ պիտի վերադառնային իրիկունը: Քանի-քանի անգամներ, Սթամպուլի փողոցներուն մէջ, ենիչէրի մը իր եաթաղանի սրութիւնը փորձելու համար թոցուցած էր քրիստոնէայի մը գլուխը: Յոյն, թէ հայ տղամարդիկ իրենց պելսերը կը կնտէին՝ իբրև նշան խոնարհութեան, լայնաբերան ֆէսը կը քաշէին իրենց ականջներուն վրայ: Փողոցներէն կը քալէին հեզիկ և կորաքամակ, որպէսզի իրենց նայուածքը չհանդիպի ենիչէրիի մը **լինքսի** ականարկին: Գլուխը բարձր բռնել, շեշտակի նայիլ մարդոց, կը համարուէր լրբութիւն և կը դառնար առիթ՝ ամէն տեսակ կամայականութիւններու: Մեծ մայրս կը յիշէր ընտանիքներ, որոնց տղամարդը անհետ կորած է: Կը խօսէր փարթամ ընտանիքներու մասին, որոնց զաւակները օրուան հացի կարօտ մնացած են: Նոյնիսկ **վիզելան**, նոյնիսկ սուլթանները կը դողային ենիչէրիներէն, որոնց պետերը միահեծան կ'իշխէին ոչ միայն իրենց օճախներուն, այլև իրենց թաղերուն, ամբողջ մայրաքաղաքին:

ԱՍՓՈՓԻՉ ՀԱՐՑԵՐ

1. Որո՞նք են վեպի, մասնավորապես ինքնակենսագրական վեպի, առանձնահատկությունները:
2. Ի՞նչ է պատմում գրողն իր մոր և մորեղբոր մասին:
3. Ինչպիսի՞ ընտանիքում է մեծացել ապագա գրողը:
4. Ինչի՞ հետ էր մորեղբայրը համեմատում նորածին Ջապելին, ինչո՞ւ:
5. Ինչո՞ւ է Ջ. Եսայանի մեծ մայրն ամուսնացել շատ վաղ՝ տասնչորս տարեկանում:

ԱՈՍՁԱԳՐԱՆՔՆԵՐ ԵՎ ՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Քո բառերով բնութագրիր Ջ. Եսայանի մեծ մորը՝ տուտուին:
2. Դուրս գրիր հատվածի քեզ դուր եկած նախադասությունները և մեկնաբանիր:
3. Համառոտ վերաշարադրիր վեպի ընթերացծո՞ հատվածը:
4. Պատմիր ընտանիքիդ անդամների մասին՝ պահպանելով Ջ. Եսայանի ոճը, կիրառելով քո բառապաշարը:

2

Ամեն անգամ, որ մեծ մայրս վերյիշէր իր մանկութեան դաժան օրերը, Երանիկ մօրաքոյրս կը միջամտէր:

– Աման տուտո՛ւ,– կ'ըսէր ան,– քու հարդ, մարդ ալ խելք չունէի՛ն...
ատանկ **գալիմ** ժամանակ ինչո՞ւ քեզ **ժամ** դրկեր են:

Մեծ մայրս կը բացատրէր, որ այն ժամանակները պատրիարքարանը զօրաւոր էր, «ձեռքը երկար էր», պատրիարքը ենիչէրիներու աղային հետ լաւ կապեր ունէր և ոչ միայն մօտէն կը հսկէր, որ իր հօտը կրօնական պարտաւորութիւնները կատարէ, այլև անսաստողները և թերացողները խստիւ կը պատժէր:

– Չըսէ՛ս, տուտո՛ւ,– կ'ընդհատէր Երանիկ մօրաքոյրս,– երկու կրակի մէջ մնացած էիք:

Մեծ մայրս ուշադրութիւն չէր դարձներ Երանիկ մօրաքոյրօս դիտումնաւոր ակնարկին և կը շարունակէր պատմել, թէ ինչ միջոցներով պատրիարքարանը իր իշխանութիւնը կը գործադրէր:

Այդ ժամանակ եկեղեցիները պղինձէ զանգակներ չունէին: Լուսա-

րարը այգաբացին **թուպով** կը զարնէր տախտակի մը վրայ, իսկ ժամկոչը կ'անցնէր թաղերէն և երգելով հաւատացեալները կը հրաւիրէր եկեղեցի՝ առաւօտեան աղօթքի: Տղամարդիկ ստիպուած էին երթալ, կիները տան մէջ կ'աղօթէին: Պահքի օրերուն պատրիարքարանի **եասախձիները** կը պտըտէին թաղերը, որոնք շուներու պէս հոտ կը քաշէին և եթէ տունէ մը միսի հոտ գար, տանտէրը կը ձերբակալէին, երբեմն տեղն ու տեղը կը ծեծէին, **Ֆալախան** կու տային, մտեղէնը կը գրաւէին և տուգանք կ'առնէին: Երբեմն ալ կը տանէին եկեղեցիի բանտը և հոն կը ծեծէին ու կը բանտարկէին: Եթէ պատահէր, որ մէկը ապստամբէր, դիմադրէր, կը տանէին պատրիարքարանի զնտանը և ամիսներով կը պահէին մինչև որ «յանցաւոր»ը մեղայի գար: Երբեմն ալ յիմարանոցը կ'արգելափակէին՝ իբրև խենթ, և այլևս իրենց մասին լսող չէր ըլլար:

Այն ժամանակ իբրև յիմարանոց կը ծառայէր Նառըր Գափուի Սուրբ Յովհաննէս եկեղեցիին նկուղը: Խենթերը կը կապէին շղթայով և անոնց դաստակներուն և ոտքերուն **լալէ** կ'անցընէին: Այդպէս՝ անոնք կը մնային կեղտի և կղկղանքի մէջ: Յիմարապահ-բանտապահները, լռեցնելու համար այդ՝ «Եկեղեցւոյ սուրբ խորհուրդներուն և կարգերուն» հայհոյողները, անխնայ, երբեմն ցմահ կը ծեծէին: Բայց մեծ մայրս կ'ըսէր, որ անոնք ալ աւելի կը հայհոյէին:

Եւ օր մըն ալ մեծ մայրս պատմեց, թէ ինչ հանգամանքներու մէջ Գազազ Արթին **ամիրան** որոշեր էր Ետի Գուլէի Սուրբ Փրկիչ ազգային հիւանդանոցը կառուցանել իր ծախքովը:

Արդ ուրեմն, մեծ տօնի մը առիթով, պատրիարքը հանդիսաւոր պատարագ կը մատուցանէր Նառըր Գափուի Սուրբ Յովհաննէս եկեղեցիին մէջ՝ շրջապատուած արքեպիսկոպոսներով և այն ժամանակի դպիրներով, որոնց ամէն մէկը որոշ թաղի մը տխակը և փառքը կը հանդիսանար: Մեծ մայրս կը յիշէր այն նշանաւոր դպիրներուն անունները և մանաւանդ դպրապետին անունը, «որուն նմանը նորէն աշխարհ չէ եկեր»: Այդ հանդիսաւոր պատարագին ներկայ էին նաև մեծահամբաւ **ամիրանները** և անոնց շքախումբերը, որոնք կազմուած էին այն ժամանակի հարուստ վաճառականներով և թաղերու երևելիներով:

Բայց պատարագի սկիզբէն նկուղը բանտարկուած «խենթ»-երը կը սկսին գոռալ իրենց հայհոյութիւնները այնքան միահամուռ թափով, որ անոնց խուլ արձագանգները կը հասնին և կը խանգարեն պատարագուորը և ջերմեռանդ ժողովուրդը: Ի զուր հուժկու **բարապանները**, «որոնց ամէն մէկի պէխէն մէկ-մէկ մարդ կը կախուէր», զայրացած պատարագուորի նշանին վրայ, կ'երթային նկուղ և յիմարապահներուն կը

պատուիրէին «սատկեցնել այդ շուները»:

Արգելափակուածները անխնայ ծեծի տակ կը շարունակէին իրենց անէծքները և հայիոյութիւնները, գոռում-գոչումով, օրհասական ահեղ ցասումով:

Այդ օրը, վերջապէս, վերնատունէն սամաթիացի արհեստաւոր կին մը, որ **Էտէպսիզ** Պայծառ կը կոչէին, որուն համար յետոյ կ'ըսէին, թէ «**այսահար**» էր, զգացուելով նկուղի խենթերուն վիճակէն, նախ սկսեր էր բարձրաձայն լալ և յետոյ հայիոյել պատարագին և պատարագութիւն և, ի նշան բողոքի, **մինտէրները** նետել «ջերմեռանդ ժողովուրդ»ին վրայ:

Պատարագէն յետոյ, երբ պատրիարքը, արքեպիսկոպոսը, ամիրաները և անոնց հաւատարիմ երևելիները հաւաքուած էին ժողովի մեծ սրահը և խոժոռ դէմքերով կ'որոճային օրուան պատահածներուն վրայ, մէկը կը դիմէ Գազազ ամիրային և կը մատնանշէ այն անպատեհութիւնը, որ կայ խենթերը պահելու պատրիարքանիստ եկեղեցւոյ մէջ:

- Ժամանակները գէշ են, ամիրանս,- կ'ըսէ ան՝ երեսանկեալ խոնարհելով և անոր ոտքերը համբուրելով,- կ'ըսեն, թէ թաղերու մէջ անհնազանդներու և խենթերու թիւը օրէ օր կը շատնայ, մեր գնտանը նեղ կու գայ, դո՛ւն միայն ճար մը կրնաս ընել:

- Ո՛վ Սուրբ Փրկիչ,- կը գոչեն եկեղեցականները և ներկայ աշխարհականները միաբերան,- ժամանակները գէշ են, մեզ փրկէ՛ մեր **բորոտ** ոչխարներէն:

Այն ատեն Գազազ ամիրա կ'որոճէ յիմարանոց մը շինել իր ծախքով, քաղաքի պարիսպներէն դուրս, Ետի Գուլէ կոչուած ամայի վայրը, և մատուռ մը՝ Սուրբ Փրկիչ անունով:

Երանիկ մօրաքոյրս այդ պատմութիւնները լսելով կը յուզուէր և, մտնելով այդ ժամանակի մարդոց հոգերուն մէջ, կ'ըսէր զայրոյթով.

- Քա տուտո՛ւ, ի՞նչ **շաշխըն** մարդիկ են եղեր, կառավարութեան դուռը դիմէին, տաճկնային, բան մը ընէին, ազատէին:

Մեծ մայրս գլուխը կը շարժէր սրտմտութիւնով, և մօրաքոյրս ամ-

բարիչտ մտածումին հակազդելու համար՝ կը խաչակնքէր և կ'ըսէր.
– Ո՛ր կողմը որ դառնայիր, ազատում չկար:

ԱՍՓՈՓԻԳ ՀԱՐՑԵՐ

1. Ի՞նչ խորհուրդ ունի Երանիկ մորաքույրը վեպի այս հատվածում:
2. Ի՞նչ է պատմում տուտուն եկեղեցի հաճախելու պարտադրանքի մասին:
3. Ի՞նչ պատիժներ էին գործում կրոնական պարտականություններից խուսափողների նկատմամբ:
4. Ինչի՞ց հետո Գազազ ամիրան որոշեց հոգեբուժարան և «Սուրբ Փրկիչ» անունով մատուռ հիմնել:
5. Ենիչերիների վայրագություններից խուսափելու ճանապարհը ո՞րը կարող էր լինել՝ ըստ Երանիկ մորաքրոջ:

ԱՈՍՁՍԱՐԱՆՔՆԵՐ ԵՎ ՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Բնութագրիր Երանիկ մորաքրոջը:
2. Քո բառերով համառոտ վերաշարադրիր ինքնակենսագրական վեպի այս հատվածը:
3. Տրված հատվածից դճուրս գրիր բանալի բառերը՝ հիմնավորելով ընտրությունդ:
4. «Սիլիհտարի պարտէգները» ստեղծագործության այս հատվածը վերափոխիր հարցազրույցի:
5. Քեզ ցանկալի հատվածը փոխադրիր արևելահայերենի:

3

Սակայն կը պատահէր որ կաշառքով կամ ուրիշ միջոցով մը խնդրոյ առարկայ «յանցաւոր»-ը իսլամ պաշտպան մը գտնէր և պատրիարքարանը անգօր ըլլար իր պատժական միջոցները կիրառելու. այն ատեն, մօրս ըսելով, պատրիարքարանը սոսկալի միջոցի մը կը դիմէր՝ բանադրանք կ'արձակէր: Բոլոր թաղերու եկեղեցիներու բեմերէն քարոզիչները կը նգովէին և կը բանադրէին այդ մարդը և այլևս ան, իր ամբողջ ընտանիքով, կը դառնար բորոտ՝ համայնքին համար: Ինչքան գոռոզ գլուխներ, քանի մը ամիս խրոխտանալէ յետոյ, չդիմանալով այդ վիճակին, խոնարհեր էին, գացեր ծնրադիր ներում խնդրեր էին, իրենց բոլոր ունեցածը պատրիարքի գահին ստորոտը դրած էին, որպէսզի բանադ-

րանքը վերանայ և կրկին «կենդանի մարդ դառնան»: Ոմանք ալ, կ'ըսէր մեծ մայրս, «կ'ուրանային իրենց լոյս հաւատքը և իսլամ կը դառնային»:

Այսպիսի ժամանակներու մէջ է, որ տուտուն, տասնըջորս տարեկանին, առաջին անգամ պառաւ ազգականներու հետ տունէն դուրս կ'ելլէ եկեղեցի երթալու համար: Այն ատեն Կ. Պոլիսի քրիստոնեայ կիները չէին կրեր ևրոպական տարագ, թուրք կիներու նման անոնք կը հագնէին **Ֆերաձէ** կամ **էնթարի** և քողարկուած էին **եաշմագով** կամ պարզ քողով, ըստ իրենց պատկանած դասակարգին:

Եկեղեցիէն վերադարձին Լուսիկ և իր ազգականները կը հանդիպին ենիչէրիներու: Անոնք անմիջապէս կը յարձակին մատղաշ աղջկան վրայ, ֆերաձէն կը պատռեն այն առարկութեամբ, որ կանաչ գոյնով վարդեր ունի. կանաչ գոյնը իսլամներու համար սուրբ գոյն էր և **կեաւուրները** իրաւունք չունէին կրելու: Բայց ինչ–որ աւելի ծանրակշիռ էր, այն էր, որ Լուսիկի եաշմագը կը վերցնեն երեսէն... Պառանները կը պոռան, ժամկոչ, լուսարար վրայ կը հասնին և օգտուելով ենիչէրիներու միջև յառաջ եկած վէճէ մը՝ Լուսիկը կը փախցնեն տուն:

Բայց **հեգ** աղջիկը այլևս անպատուած էր: Ո՞վ կ'ամուսնանար աղջկան մը հետ, որուն երեսը տեսեր էին «հեթանոսներ»: Ատկէ զատ՝ այլևս վտանգաւոր էր այդ «նշմարուած» աղջիկը պահել տան մէջ: Մէկ օրէն միւսը ենիչէրիները կրնային զայն փախցնել: Լուսիկի ծնողքը, իրենց տունը և ընտանիքը փրկելու համար այդ հաւանական անպատուութենէն, կը դիմեն վարձկան միջնորդ կնոջ մը և կը պատուիրեն, որ փեսացու մը գտնէ Լուսիկին համար:

Միջնորդ կինը եկեր էր Սկիւտար, ուր ենիչէրիները նուազ ազդեցիկ էին, ուր թաղերու **խապատայիները** որոշ չափով կը զսպէին ենիչէրիներու սանձարձակութիւնները՝ երբեմն դաշինք կնքելով, երբեմն, կուրծք–կուրծքի, դանակ–դանակի կռուելով. իրենց ետևն էին Անատոլուն և շրջակայ մօտիկ և հեռաւոր անտառները, ուր կրնային ապաստանիլ հարկ եղած ատեն: Եւ փնտռեր էին երիտասարդ մը, որուն ձեռքէն կինը խլել դիւրին չէր:

Մեծ հայրս՝ Յակոբ, սերած էր իրենց անվեհերութեամբ և ճարպիկութեամբ ծանօթ կարաւանի առաջնորդներէ: Այդ հին օրերուն Սկիւտար **թրանզիթի** քաղաք մըն էր և նշանաւոր էր իր քարաւանսարայներով և արագոտն ձիերու կայաններով: Յակոբի հայրը՝ Շիրին և հօրեղբայրը՝ Ֆարիատ, կարաւաններ կ'առաջնորդէին մինչև Պաղտատ, Պասրա, Պարսկաստան, «մինչև Հինդիստան, Չինումաչին», կ'ըսէր Երանիկ մօրաքոյրս: Միևնոյն ատեն Շիրին աշուղ էր և Ֆարիատ՝ **մետտահ**:

Տուտու շատ դժբախտ եղած է այդ ամուսնութեամբ: Ոչ միայն ան յանկարծակի ինկած է իր սովորած կեանքէն բոլորովին տարբեր միջավայրի մէջ, այլև Շիրին օղլու Յակոբ եղած է տարօրինակ և անկարգ մարդ: Ան, իր կարգին, աշուղ էր և կառապան: Այլևս չկային կարաւաններ: Գինետունի հերոս, կռուական, արկածախնդիր, անիկա երբեմն անսալով անդիմադրելի մղումի մը, կը թողուր կառք, տուն, կին, երեխայ, և ձի հեծնելով՝ կը մեկնէր սրարշաւ Փոստայի ճամբէն: Իր հետքը կը կորսուէր Չամլըճայի ետևը տարածուող հովիտին մէջ: Ո՛ր կ'երթար, ի՞նչ կ'ընէր ոչ ոք կարողացած է որոշ բան մը ըսել իմ հետաքրքրութեանս: Հաւանաբար կ'երթար Անատոլուի մերձաւոր և հեռաւոր քաղաքները և տօներու կը մասնակցէր՝ իր աշուղի հանգամանքով: Թերևս պարզապէս որոշ վայր հասնելէ ետքը ձին պահ կու տար տեղ մը և իբր **տերվիշ**՝ կը թափառէր անծանօթ ճամբաներու վրայ, անորոշ նպատակով... Ամէն պարագայի, իմ պատանեկան տարիներուս, Սկիւտարի ծերերը կ'ըսէին, թէ Շիրին օղլու Յակոբ աննման աշուղ էր, մանաւանդ երբ անպատրաստ կ'երգէր կամ կ'արտասանէր: Թուրքերը այնքան կը գնահատէին իր աշուղական արուեստը, որ կ'աշակերտէին իրեն: Ան, ըստ վկայութեան, երբեմն գրի կ'առնէր իր երգածը՝ հայատառ թրքերէն: Բայց այդ գրութիւններէն ոչ մէկ բան կրցած եմ գտնել: Միայն լսած եմ մեծ հօրս երեք աշուղական բանաստեղծութիւնները ուրիշ աշուղի մը՝ Հագգըի (ագգով հայ) այրի կնոջ բերանէն, որոնք ինձ թուած էին զմայլելի: Բայց այն ատեն հազիւ տասներկու տարեկան էի:

Նոյնպէս չեմ կրցած գիտնալ, թէ Շիրին օղլու Յակոբ ի՞նչ նուագարանի վրայ կը նուագէր: Մեծ մայրս իր ամուսնոյն մահէն յետոյ ոտքերուն տակ ջախջախեր էր այդ գործիքը, այրեր էր բոլոր թուղթերը և կը մերժէր որևէ տեղեկութիւն տալ իր ամուսինին աշուղի հանգամանքին մասին, որ իր տառապանքներուն բուն պատճառը կը համարէր:

Շիրին օղլու Յակոբ կը վերադառնար իր խորհրդաւոր ճամբորդութենէն յոգնած, սպառած: Անիկա անշշուկ կ'ենթարկուէր կնոջ խնամքներուն, կը կազդուրուէր, կը սկսէր գլուխ բարձրացնել և ահա օր մըն ալ կը նետուէր ձիուն նիւսին և ճամբայ կ'ելլէր:

Իր կինը այդ անհետացումներու միջոցին կը մնար անտէր և երբեմն կը մատնուէր ծայրայեղ չքաւորութեան: Միշտ յղի՝ ան կ'անիծէր իր ամուսինը, կ'անիծէր իր բախտը և կ'ապաստանէր եկեղեցի:

Այս պայմաններուն մէջ ան ունեցած էր տասներեք զաւակ, որոնցմէ ինը կ'ապրէին: Մայրս **վերջնութեան** էր այդ զաւակներուն:

Ես ունէի ուրեմն հինգ մօրեղբայր և երեք մօրաքոյր: Իմ ծնած ատենս

միայն Նահապետ մօրեղբայրս ամուսնացած էր և իր ընտանիքով կ'ապրէր Ենի Մահալլէ: Անիկա և Խաչիկ մօրեղբայրս, որ կը բնակէր Բերա, երկաթագործ էին: Միւս մօրեղբայրներս **Եագմաճի** բանուոր էին, ինչպէս մօրաքոյրերս՝ բանուորուհի, և կ'ապրէին մեր տան մէջ:

ԱՍՓՈՓԻԳ ՀԱՐՑԵՐ

1. Ինչ է բանադրանքը: Ինչ բանադրանք էր գործում պատրիարքարանի պատիժներից խուսափելու դեպքում:
2. Ինչ էին կրում քրիստոնյա կանայք Կ. Պոլսում:
3. Ինչ պայմաններում ամուսնացրին Լուսիկին:
4. Լուսիկը երջանիկ էր: Ինչո՞ւ:

ԱՈՍՏԱՐԿԱՆՔՆԵՐ ԵՎ ՎԱՐժՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Ներկայացրո՞ւ Հակոբին քո բառերով:
2. Արտահայտիր վերաբերմունքդ այս հատվածի վերաբերյալ:
3. Դուրս գրիր հատվածի քեզ դուր եկած նախադասությունները և մեկնաբանիր:
4. Հատվածից դուրս գրիր այն բառերն ու արտահայտությունները, որ լավագույնս նկարագրում են հերոսներին:
5. Ընդգծիր քեզ անձանոթ բառերը և դրանց արևելահայ տարբերակներով նախադասություններ կազմիր:
6. Վերլուծիր կերպարները՝ ելնելով նրանց արարքներից:
7. Արտահայտիր դիրքորոշումդ ժամանակի իրադարձությունների վերաբերյալ:

4

* * *

Իմ մանկութեան առաջին օրերէն իմ աչքերս հանգչած են հօրս անդորր և պայծառ դէմքին վրայ: Անոր ժպտուն և կապոյտ աչքերը, թանձր շրթները, կանոնաւոր դիմագծերը՝ քիչ մը ցցուած այտոսկրներով, բարձր հասակը, **պատրիկեան** ձեռքերը կը ներշնչէին բարութեան ու վայելչութեան զգացում: Անիկա ունէր առողջ դատողութիւն և օժտուած էր հաւասարակշիռ իմացականութեամբ: Իր կեանքին մէջ յառաջ եկած յանկարծական փոփոխութիւնները կարող էին ընկճել զինքը և դառնացնել, բայց ան իր բարոյական ուժերով յաղթեր էր այդ բոլորին

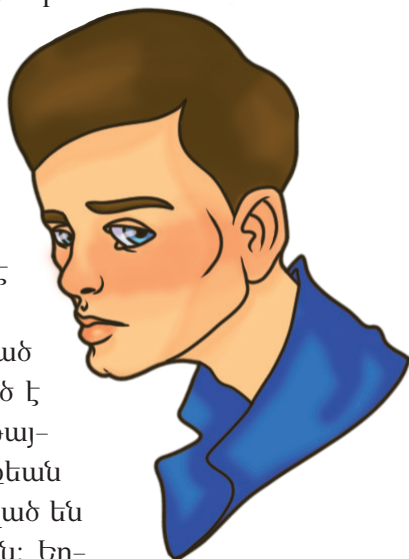
և լաւատեսութիւնով կը դիմաւորէր ամէն կացութիւն: Իր ծերութեան օրերուն ունէ մէկը, որ տեսնէր անոր անխորշոմ դէմքը, ձերմակ, բայց առատ մազերը լայն ճակատին վրայ, և լսէր անոր հանդարտ և կշռաւոր խօսքը, կ'ունենար այն տպաւորութիւնը, թէ ան մարդ մըն էր որ հասած էր իր բոլոր նպատակներուն, և որուն կեանքը անցեր էր անարգել, հեզասահ գետի մը նման:

Իր հայրը՝ Յովհաննէս, եղեր էր դատաւոր **Ռումէլիի** մէջ: Յիսունը-հինգ տարեկանին կուրցեր էր և քսան տարի ապրեր էր կոյր վիճակի մէջ՝ շարունակելով իր աշխատանքը: Հօրենական մեծ հօրս ծագումը շրջապատուած է խորհրդաւորութեամբ: Օտար արիւն մտեր էր ընտանիքին մէջ, հաւանաբար՝ **սլաւական**: Այդ մասին կ'ըլլային ակնարկութիւններ հօրս ընտանիքի ծերերուն կողմէ, բայց հայրս չէր սիրեր խօսիլ այդ նիւթին վրայ: Միայն կը հաստատէր, երբ առիթ ներկայանար, որ իրաւամբ «օտար արիւն մտած է մեր ընտանիքին մէջ»:

Հայրս Սկիւտարի ձեմարանը աւարտելէ ետք գացած է Թիֆլիս, ճամբորդած է Տաղստանի խնդիր ազգականներու, որոնց հետ ժառանգական հարցեր ունէր լուծելիք: Ան գիտէր ռուսերէն և քիչ մըն ալ վրացերէն և այդ լեզուներով նամակագրութիւն ունէր: Հօրս ստացած նամակներէն ոմանք դեռ կը մնան իր թողած թուղթերու ծրարին մէջ:

Իր ծնողքը ջերմօրէն ցանկացեր են, որ իրենց տղան բարձրագոյն կրթութիւն ստանար Ռուսաստանի մէջ, «ուր պաշտպաններ կ'ունենար»: Հայրս կը ձգտէր հետևիլ բժշկութեան և նախապատրաստուած էր այդ ուղղութեամբ: Բայց ընտանեկան պատճառներով մայրս զինքը բերել տուած է Կովկասէն, և այլևս հայրս չէ կրցած հեռանալ Կ. Պոլսէն:

Հօրենական մեծ մայրս՝ Երանուհի, սերած է ակնցի ընտանիքէ մը, որ կապեր ունեցած է արքունիքին հետ: Հայրը պետական հայթայթիչ էր: Հօրս մօրեղբօր աղջիկները՝ Մելիքեան քոյրերը, սուլթան [Ապտուլ] Ազիզի օրով եղած են **վալիտէ սուլթանին** պատուոյ տիկիներէն: Երկու քոյրերը երբեմն կու գային Խասգիւղ, իրենց ծնողքին այցելութեան՝ արքունական կառքով և սևամորթ ներքինիի մը ընկերակցութեամբ: Այն ատեն հայ կիները արդէն կը կրէին ևրոպական տարագ, բայց Մելի-

քեան քոյրերը պալատի **էթիքերին** համեմատ կը հագնէին եաշմագ-
ֆերաձէ, բայց անոնք պահած էին իրենց ազգութիւնը և կրօնը: Երբեմն
Ծնունդի և Զատիկի տօներուն, արտօնութիւն կը ստանային մինչև մէկ
շաբաթ մնալու իրենց ծնողքին հետ: Այդ միջոցին ազատ էին ևրոպա-
կան հագուստ կրելու և երեսնին բաց դուրս գալու: Որոշուած օրը ներ-
քինին կու գար կառքով և զիրենք կը տանէր պալատ:

Մեծ մայրս՝ Երանուհի, մեռած է ութսունըչորս տարեկանին՝ թողելով
վիճելի ժառանգութիւն մը: Հայրս չորս քոյր և մէկ եղբայր ունէր և, հա-
կառակ որ կրտսերն էր, իր վրայ առած էր ամբողջ ընտանիքին գործե-
րու կարգադրութիւնը: Իմ հօրաքոյրերէս ես ճանչցած եմ միայն Աննիկ
հօրաքոյրս, որ բռնաւոր կին էր, որ իր չափահաս գաւակները կը պահէր
իւր խիստ հրամաններուն տակ, որ անոնցմէ ոչ մէկուն թոյլ չէր տուած
ամուսնանալ, որպէսզի օտար մարդ չմտնէ տունէն ներս, որ տունին
մէջ հաստատած էր կարգ ու կանոնի կատարեալ **փրոթորով** և ունէր
մաքրութեան հիւանդութիւն: Կ'ըսէին, որ նոյնիսկ վառարանի մէջ վա-
ռելիք փայտերը օձառ ջուրով լուալ կու տար:

Հօրս ազգականները լուրջ և ծանրախոհ մարդիկ էին: Տղամարդիկ
ստացած էին երկրորդական կրթութիւն, մեծ մասամբ Կալաթա Սերա-
յի լիսէին մէջ: Լաւ գիտէին թրքերէն և ֆրանսերէն և ունանք դարձեր
էին պետական պաշտօնեայ: Այր, թէ կին ուժեղ խառնուածքի տէր էին:
Իրենց բնաւորութեան լաւ և վատ գիծերը շեշտուած էին: Հօրեղբայրս
բացառութիւն կը կազմէր իր մեղմ և բարեհամբոյր բնաւորութեամբ,
որուն համար հազիւ զսպուած արհամարհանքով կ'ըսէին, թէ «անվ-
նաս» մարդ է և կարծիք չունի: Այդ ընտանիքի անդամները ընտանեկան
կամ հասարակական դէպքի մը առթիւ պատուոյ խնդիր կը համարէին
իրենց դիրքը որոշել և մեծաբարբառ արտայայտել իրենց կարծիքը:
Յաճախ յառաջ կու գային բախումներ, նոյնիսկ անհաշտ ատելութիւն-
ներ մէկը մէկու հանդէպ: Այրերը ընդհանրապէս **լիպերալ** էին և կանգ-
նած էին ֆրանսական յեղափոխութեան սկզբունքներուն վրայ: Այդ էր
իրենց բարոյական հէնքը: Կիները, ընդհակառակն, պահպանողական և
աւանդապահ էին ու զինուած էին յարձակողական առաքինութիւններով,
«որոնցմով, կ'ըսէր հայրս, ոչ միայն ուրիշները անհանգիստ կ'ը-
նեն, այլ[և] իրենք ալ անհանգիստ են»:

Այր, թէ կին հոգածու էին վայելչութեան, ամէն ինչ կարգով կանո-
նով ընելու, բացի հօրմէս, որ կը սիրէր գծուած ճամբաներէն դուրս գալ,
անձնատուր ըլլալ իր **ֆանթազիային**: Անոնք բարձրահասակ էին, նի-
հար, շատ ձերմակ մորթով, խարտեաշ մազերով, խաժակն, բայց դէպի

իրենց ծերութիւնը կը ստանային ընտանեկան յատուկ դիմագիծը, թաթարական դիմակը:

ԱՍՓՈՓԻԳ ՀԱՐՑԵՐ

1. Ո՞վ էր Զ. Եսայանի հայրը: Արտահայտիր կարծիքդ նրա վերաբերյալ:
2. Ի՞նչ է հիշատակում գրողը Աննիկ հորաքրոջ մասին:
3. Ինչպիսին էին գրողի հոր ազգականները: Նկարագրիր նրանց:
4. Ի՞նչ նմանություն կա քո ընտանիքի հետ: Ինչո՞վ են տարբեր:

ԱՈՍՁՍԱՐՎԱՔՆԵՐ ԵՎ ՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Բնութագրիր Զ. Եսայանի հորը՝ ըստ նրա հուշերի:
2. Հատվածի ընթերցումից հետո կատարիր բառային և բառարանային աշխատանքներ, կազմիր հոմանիշների շարքեր, թեմատիկ բառախմբեր: (Խմբային աշխատանք)
3. Համառոտ վերարտադրիր այս հատվածը՝ օգտագործելով հատվածի բանալի բառերն ու արտահայտությունները:
4. Գտիր հատվածի գեղարվեստական արտահայտչականության միջոցները և բացատրիր դրանց գործառույթը: (Խմբային աշխատանք)

5

* * *

Հայրս՝ դեռ ամուրի, կը բնակէր Վլանկա՝ Աննիկ հորաքրոջս տունը, որ վաղուց այրի էր: Անոր մէկ աղջկան հիւանդութիւնը պատճառ եղեր էր, որ բժիշկի խորհրդով փոխադրուին Սկիւտար: Քիչ յետոյ Անիկ հորաքրոյս գժտուեր էր հօրս հետ, որովհետև հայրս խորհուրդ տուեր էր քրոջս թոյլ տալ աղջկանը ամուսնանալ իր սիրած տղուն հետ: Աննիկ հորաքրոյս համարեր էր, որ սա հրաւէր է ընտանիքը անպատուելու: Այդպէս էին բարբերը մայրաքաղաք Կ. Պոլսոյ մէջ: Երիտասարդներ, որ թերևս իրարու հետ խօսելու առիթ իսկ չէին ունեցեր, կը բաւէր, որ ակնարկներ փոխանակեր էին և սիրոյ փոխադարձ զգացումէ մղուած՝ ձգտեր էին ամուսնանալ, կը համարուէին արատաւորուած: Դեռ մինչև իմ պատանեկան տարիներս լսեր եմ, որ որոշ մեղադրանքով խօսին ընտանիքի մը մասին՝ ըսելով, թէ «անոնք սիրահարուելով ամուսնացած են»:

Հայրս թողեր էր Աննիկ հորաքրոջս տունը և փոխադրուեր էր իր մօրենական ժառանգութիւնը եղող տունը, որ նոյնպէս Սկիւտար կը գտնուէր, և ուր կը բնակէին իր երկու քոյրերը:

Եւ իրիկուն մը հայրս, այն ատեն քառասուն տարեկան, բարեկամի տան մը մէջ հանդիպեր էր մօրս, տասնութամեայ դեռատի աղջիկ, և ուզեր էր ամուսնանալ հետը:

Հօրաքոյրերս դիմադրեր էին՝ մերժելով խնամութիւն հաստատել «Արապաճի Յակոբ»-ի ընտանիքին հետ: Բայց հայրս հաստատ մնացեր էր իր դիտաւորութեան մէջ: Ամուսնութենէն ութ ամիս յետոյ ստիպուեր էր կնոջ հետ գալ գոքանչին տունը, «մինչև երեխայի ծնունդը» և այլևս մնացեր էր հոն:

Իմ ծնած ժամանակս հայրս իր ունեցածը կորսնցուցեր էր յանկարծակի, **քոնսուլիտի** մէջ: Այդ կարգի կործանումներ յաճախ կը պատահէին Կ. Պոլսոյ մէջ: Բայց հայրս մեծ պաղարիւնութիւնով դիմաւորեր էր այդ անակնկալ կացութիւնը: Իր քենիները **թեզկետահի** վրայ եազմա կը բանէին: Ան հետաքրքրուեր էր այդ գործով և անմիջապէս ձեռնարկեր էր արհեստանոց մը բանալու, ուր եազմայի սև գծագրութիւնը կը կոխէին: Ինքն ալ սորվեր էր արհեստը և անայլայլ հոգիով անցեր էր մէկ վիճակէն միւսը: Ամբողջ օրը կ'աշխատէր և երեկոները անձնատուր կ'ըլլար ընթերցանութեան: Հետամուտ էր նաև գտնելու նոր գոյներ եազմայի գործի վերաբերեալ, և այդ ուղղութեամբ փորձեր կը կատարէր աշխատանոցի մը մէջ, որ կառուցեր էր մեր պարտէզին մէկ անկիւնը:

Հայրս շոյալ էր և կը սիրէր առատութեամբ ծախսել: Բայց իր բնաւորութեան այդ մղումին գոհացում տալու համար չէին բաւեր ո՛չ իր իբր արհեստաւոր վաստկածը, ո՛չ ալ ժառանգութեան վերջին բեկորները: Հետզհետէ հայրս սորվեցաւ պարտքեր ընել վաշխառուական տոկոսներով: Մեր ընտանեկան կեանքը այսպիսով ունէր յանկարծական վերելքներ և անկումներ: Երբեմն անհաշիւ ճոխ, երբեմն չքաւորութեան հասնող նեղութիւն: Պարտքերու պայմանաժամերը ոչ թէ կը հասնէին, այլ կը պայթէին ռումբերու պէս, որովհետև մինչև ժամկէտը հայրս կը մնար անայլայլ և կը վարուէր, ինչպէս եթէ անյատակ գանձ մը ունենար իր տրամադրութեան տակ: Եւ եթէ պատահէր, որ սիրտը նեղուէր և ընթերցանութիւնը բաւական չըլլար իր հոգերը ցրուելու, կը մտնէր պարտէզ և կը զբաղէր ծաղկամշակութեամբ:

Ահա այդպիսի այլազան տարրերէ կազմուած և տնտեսական անհաւասար վիճակներու ենթարկուած ընտանիքի մը մէջ ծնած և ապրած եմ

իմ մանկութեան և պատանեկութեան տարիներս:

ԱՍՓՈՓԻԳ ՀԱՐՅԵՐ

1. Որտե՞ղ է 2. Եսայանի հայրը ծանոթացել նրա մոր հետ:
2. Ինչպիսի՞ն էր նրանց ընտանեկան կյանքը:
3. Ո՞վ է վեպի (հատվածի) քո սիրելի կերպարը: Ինչո՞ւ:
4. Ո՞րն է «Սիլիհտարի պարտեզները» ինքնակենսագրական վեպի (հատվածի) գեղարվեստական արժեքը:

ԱՈԱՋՎՐԱՆՔՆԵՐ ԵՎ ՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Մեկնաբանիր «Սիլիհտարի պարտեզները» ինքնակենսագրական վեպի (հատվածի) բովանդակությունը՝ անդրադառնալով նկարագրված իրադարձությունների ժամանակաշրջանին:
2. Թվարկիր «Սիլիհտարի պարտեզները» ինքնակենսագրական վեպի (հատվածի) կերպարները:
3. Ներկայացրու կերպարներին՝ պատմվածքից դուրս բերելով նրանց բնութագրող տողերը:
4. Նկարագրիր կերպարներին քո բառերով.

Կերպար	Արտաքին նկարագրություն	Երեք վարքագիծ	Բացատրիր նրա արարքների դրդապատճառները
1.			

5. Վեպում նկարագրվող դրվագները կապիր իրար հետ և սահմանիր գլխավոր թեման:
6. Հարցեր առաջադրիր և դատիր ստեղծագործության մեջ զարգացող իրադարձությունների մասին:
7. Մի հատված փոխադրիր արևելահայերեն:

կը յօժարէր – կիսամաձայներ
չոճուխ – երեխա (թուրքերեն)

սէգ – ձիգ, վսեմ

մանչ – տղա

ենիչէրի – սուլթանական զորքի՝ քրիստոնյաներից բռնախլված ու իսլամացված զինվոր (թուրքերեն)

տէռվլէթ տիւշկինի – պետությունից շնորհագրված (թուրքերեն)

արբունքի հասած – չափահաս

հելալամիշ ըլլալ – իրար ողջերթ մաղթել (թուրքերեն-հայերեն)

լինքս – հղում (լինքս բառը ստուգելուց հետո նոր միայն հոմանիշը գտնել)

վիւզելա – փոխանորդ, լիազոր (արաբերեն, օսմանյան թուրքերեն)

զալիմ – դաժան, բիրտ (արաբերեն, թուրքերեն)

ժամ – եկեղեցի

թոպ – գործիք (մահակ, գաւազան), որով թոպում են: 2. Թակ, որով բուրդ կամ բամբակ գզողը խփում է աղեղի լարին. թոխմախ:

եսասխճի – լիազոր (թուրքերեն)

եսզմա – գլխաշոր, գլխանոց, գլխակապ, յայլուղ, այլուղ, լաչակ, մանդիլ, աղլուխ:

Ֆալխա – պատժի տեսակ Արևելքում. փայտե ձող, որի վրա կապում էին մարդու մերկացրած ոտքերը և ճիպոտով հարվածում դրանց (արաբերեն, օսմանյան թուրքերեն):

լալէ – երկաթե օղակ, ուսուցիչ, խնամատար, դաստիարակ:

ամիրա – ուշ միջնադարում Կ. Պոլսում հայ երևելիներին տրված ժողովրդական տիտղոս (արաբերեն, օսմանյան թուրքերեն)

բարապան – կաթողիկոսների և պատրիարքների ուղեկիցներ, որոնք նրանց շքախմբի առջևից քայլելով, հաստ գավազանով խփում էին գետնին՝ շուրջի մարդկանց հայտնելու նրանց գալստյան մասին: Նրանք նաև պատրիարքի կարգադրությունների կատարողներ էին: Ներկայումս պահպանվել է միայն Երուսաղեմի հայոց պատրիարքությունում:

էտէպսիզ – անկիրթ (թուրքերեն)

այսահար – դիվահար, լուսնոտ

մինտէր – գետնին նստելու բարձ (թուրքերեն)

բորոտ – բորոտության հիվանդությամբ տառապող

շաշխըն – շվարած (թուրքերեն)

Ֆերաճէ – փարաջա (թուրքերեն)

էնթարի – ամբողջ հասակով, մինչև ոտքերի ներբանը հասնող զգեստ (թուրքերեն)

եսշմազ – կանանց քիթը, բերանն ու կզակը ծածկող լաթ՝ իսլամական երկրներում (թուրքերեն)

կեսաուր – անհավատ (արաբերեն, թուրքերեն)

հեգ – թշվառ, խեղճ

խապատայի – թաղային հեղինակություն (արաբերեն, թուրքերեն)

թեանզիթ – տարանցիկ (եվրոպական լեզուներ)

մետտահ – գովասանող երգիչ կամ բանաստեղծ (արաբերեն, օսմանյան թուրքերեն)

օղլու – որդի (թուրքերեն)

տերվիշ – դերվիշ, թափառական կրոնավոր (արաբերեն, պարսկերեն, օսմանյան թուրքերեն)

վերջընթեր – նախավերջին

եսզմաճի – նուրբ, զարդանախշ գործվածքով կանացի գլխանոց պատրաստող՝ իսլամական երկրներում (թուրքերեն)

պատրիկեան – ազնվական

վալիտէ սուլթան – Օսմանյան կայսրության մեջ՝ սուլթանի մոր պաշտոնական կոչումը

(արաբերեն, օսմանյան թուրքերեն)

- էթիքթթ** – վարվելաձև (Եվրոպական լեզուներ)
- փրոթթրոլ** – արձանագրություն (Եվրոպական լեզուներ)
- լիպերալ** – ազատական (Եվրոպական լեզուներ)
- Ֆանթազիա** – երևակայություն (Եվրոպական լեզուներ)
- արապաճի** – ձիապան (թուրքերեն)
- քոնսոլիտ** – կարճաժամկետ պարտք (Եվրոպական լեզուներ)
- թեզկեահ** – դազգահ (պարսկերեն, օսմանյան թուրքերեն)

- Որտեղ է գտնվում «Սիլիհտարի պարտեզները», և
ինչ է նշանակում «Սիլիհտար»:

- «Սիլիհտարի պարտեզները» Պոլսի Սկյուտար հայաշապ թաղա-
մասի մի հատվածն է: Սկզբնաձևը «սիլահթար է», որ թուրքերենից
թարգմանաբար նշանակում է «զինագործ»:

Ամփոփում

Զապել Եսայանն այն եզակի հայ գրողներից է, որոնք, ապրելով Արևմուտքում, ԽՍՀՄ ձևավորման առաջին տարիներին անկեղծորեն հավատարեցին սոցիալական հավասարության, արդարության մասին պետական քարոզչությանն ու կամովին վերադարձան հայրենիք՝ իրենց գրական-սյուժե-ձագործական աշխատանքը նրա շենացմանն ի սպաս դնելու: Թերևս նաև դա է պարճառը, որ «Սիլիհտարի պարտեզները» ինքնակենսագրական վեպում նկատելի է հեղինակի համակրանքը հասարակ խավի հանդեպ և քննադատական վերաբերմունքը նրան հարստահարող դասի նկատմամբ: Վեպում ներկայացվում է Պոլսի կյանքը փասնիններորդ դարի վերջին կեսին:

Զ. Եսայանի այս հուշագրությունը նաև պարմագիտական արժեք ունի, քանի որ վերաբերում է դարակազմիկ իրադարձությունների մի շրջափուլի, երբ թուրքական լծի տակ ապրող քրիստոնյա ազգերը, այս դեպքում՝ հայությունը, հույսով սպասում էին, որ ռուսական բանակը ազատագրելու է իրենց և սկսվելու են նոր՝ արդարության, եղբայրության երանելի ժամանակներ:

Ուշագրավ է, որ «Սիլիհտարի պարտեզները» ինքնակենսագրական վեպը ներկայացնում է Զ. Եսայանի՝ միայն Պոլսում ապրած տարիները: Չկա ոչ մի բառ, թե ինչպիսին էր կյանքը Եվրոպայում, մասնավորապես՝ Ֆրանսիայում, ուր նա ապրել էր մինչ ԽՍՀՄ տեղափոխվելը: Գիրքը գրվել է հենց Խորհրդային Հայաստանում, ու Եվրոպայում ապրած հեղինակը հավանաբար արդեն հասցրել էր զգալ, որ հավասարության և արդարության իր պատկերացումներն այստեղ այնքան էլ չեն համապատասխանում իրականությանը, ուստիև լռում է իր կյանքի վերոհիշյալ շրջանի մասին՝ թերևս սկսած փենչալով թեկուզ Պոլսի կյանքը՝ դժվարին, բարդ, բայց մարդկային և ընդունելի ազնիվ հարաբերություններով: